petre m. andreevski

ž e n a bez lica

1

Cigare su svetlucale pod brkovima ljudi i osvetljavale njihova usta.

— Treba da se kritikuje religija, drugovi — viknu predsednik.

— Treba — rekoše seljaci i zadimiše sobu.

— Crkva treba da postane svinjac — viknu predsednik.

— Ne treba — odgovoriše dvojica — ako je to religija — i uteraše požutele cigarete koje su smrdele na trulu kukuruzovinu.

— Ne treba — rekoše svi — ako je to religija.

— Gde ćemo nadevati deci imena — upita jedan raskrečen kraj vrata, stomaka razdrljenog do pupka.

— Ti, pre svega, pokrij tu svoju pomijaru — reče mu Spiro Janev.

Ljudi otkriše kvarne zube i pogledaše se međusobno.

— Decu ćemo da krštavamo kod Đorđa — odgovori predsednik i useknu se.

— Ne zna da peva i to treba da se kritikuje — viknu Aksim Đorđevski i pljunu preko dvojice.

— Drugo treba da se kritikuje — umeša se Sekule Mitrejčoski. Ima mnogo službenika u selu koji imaju kancelarije samo da bi izmišljali parole. Izlaze u podne, podbuli od kancelarija, sa nekakvim knjigama i tetterima pod miškama i krečom ispisuju parole po kucama. Odebljaše nam kuće od parola.

Ljudi zagalamiše a Vančo Resula se lepo iskija. To se skoro ne bi smirilo da nije ušla žena koja je šetala u večeri sa svicem na čelu.

— Luda — pomisliše svi, ali niko ne reče glasno.

— Neko će umreti — reče žena — neko mora da umre, ili će se desiti neko veliko zlo u selu. Vi ne umete da pročitate predznake smrti i zla. Njih pokazuje i voda u mehurima iz kojih iskaču vetrovni skakavci. I u travi se pokazuju ti predznaci jer je pasu nekakvi crvi i bube, a ono što ostaje treba drugačije da se spominje. To je predznak. Danas sam na nebu videla oblak koji je ličio na carski dvorac. Iz njega je izleteo gavran a dvorac se raspao. I nebo ima predznake. Oni se svuda javljaju, samo što vi ne gledate travu i vodu. Vi se ponašate kao da niste nigde, iako održavate konferencije na kojima se dele i zasluge iz rata.

Ljudi su ćutali sa ugašenim cigarama.

— Ovoga puta kao da nije luda — reće neko, ali sasvim tiho. Neko se zasmeja, zagrcnu se i poče da kašlje. Ljudi se okrenuše prema njemu i senke glava na zidu im se pomešaše. Žena otvori oči i poče da se kikoće. Činilo se da od takvog kikota sve može da nestane. Glas se pronese između slabo osvetljenih zidova i raspade među ljudima. Dim koji je lebdeo iznad glava zatitra. Ženi je prilazila muzika za koju bi se pre moglo pretpostaviti da je pohod zazujalih bumbara. Ko zna da li su bili slični onima sa srmom na tvrdim krilima, koje je hvatala po rascvetalim glogovima. To su bili najzvučniji bumbari na početku leta. Nadevala ih je na trnje da im omogući nesmetanu slobodu u vazduhu i obećavala da će im kupiti šaren češalj da joj zuje. I nikada nije zaboravljala da im kaže da će ga imati duže od tri godine. Bumbari su zujali, iako su živeli samo jedno leto.

Od te plime ili zbog nečega drugog, ženi se iskrivi više usta kao naprslo belance.

— Ti — viknu ona — ti koji me juriš sa nožem i sa konopcem u rukama, do puta na koji ne smeš da izađeš. Trćao si kroz kukuruze koji su te zarobili kao vojnici kada sam ti pobegla. Ti si bio savladan od korova i kukuruza. Jesi li ovo želeo, a?

Žena poče da diže haljinu. Radila je to onom brzinom da čovek može mnogo da vidi. Točile i Ćirko su joj bili najbliže da ih zapahne čudna toplina njenih nogu. Bilo je to prijatnije čak i od onih jutra kada su njihove žene pekle pite. Iznad čarapa primetiše nešto što poveća osećanje da njene noge imaju toplinu nagorenih crepulja.

— Jesi li njih želeo — upita žena i pljesnu se po butinama. Ljudi koji su sedeli više pozadi pridigoše se. Sa unutrašnjih strana nogu zanjiha se meko meso i žena ispusti kraj haljine. Ljudima laknu. Ona isplazi jezik preko koga se otegnu bela ljiga i prekinu po sredini. Ljudi izgledahu kao da su zbog toga došli.

— Lep soj — uzbuđeno reče Ćirko, okrenuvši se nazad da ga više njih čuje. Možda je hteo da kaže još nešto, ali tada oseti tešku pesnicu Tala Đorđičina. Ljudi se uskomešaše i na kraju stadoše između njih dvojice. Žena opet poče da kriči.

— Ovde će se desiti smrt — vikala je žena.

Neko gurnu lampu i njih najednom nestade. Mesto gde je žena moglo je da se odredi samo po njenom glasu.

— Ona ima samo oči — viknu neko u mraku.

— Ona je bez lica — dodade drugi.

— Ubiće me, ubice — vikala je ona bežeći ka putu.

— Sada je sasvim luda — zaključi neko.

— Da je stignemo — rekoše drugi, i svi istrčaše.

Mrak nije bio tako gust i ljudi su mogli da se raspoznaju. Na kapije su izlazile mamurne žene sa kandilima. Ogovarale su. Između žena prođe dug uzdah koji izbuni plamičke kandila. Žene su se otkada ljudi istrčaše među njih njihale zajedno sa žiškima.

— Trče — reče Karavilica i poćeše se ispod suknje.

— Takav im trag ostavlja kurva — reče Sekulica.

— Nije ona kurva već kažnjena žena — umeša se Nikolica. — Kaznili su je bogovi koji joj večito pokazuju nekakve predznake. A bogovi nikad ne zaboravljaju da to budu. A još manje otkako ljudi počeše da ih progone. Eto, i mleko počeše da nam kradu smukovi i veštice, i stoka se vraća praznih vimena koja landaraju kao lake krpe. Promenio se svet. Nagrnuće nevolje sa svih strana a mi ćemo ostati ni gore ni dole. Hoće od crkve da načine svinjac a tamo su nam smanjivali kaznu za grehe. Sramota je za ime koje smo tamo dobili. Žena je kažnjena umesto nas i treba da je poštujemo. A ne da se rugamo senkama koje je raznose a da to ona i ne zna.

Dvoumeći se zbog tih reči, neke žene počeše da se razilaze. Uokolo su seoske kuće postajale nejasne kutijice koje su deca zaboravila posle igre.

Potera za ženom produžila je ka crkvi. Ispod nje je bilo vrelo i blato. Voda što se cedila ispod leski bila je sveta voda. Na vrelu je uvek bilo suvog bosiljka, zaprljanih kocki šećera i sitnih para. Žena se približavala svetoj vodi. Kada su ljudi bili za njom koliko je od nas do kočine Ćurdoskih, ona polete glavom prema kamenu o koji su zapinjala seoska kola. Začu se zveket koji može da ispusti samo prazan predmet. Žena se previ i otkotrlja u jarak. Ljudi su bili nad njom. Dvojica je pridigoše, a neko je osvetli fenjerom. Nekakvu nečistu skramu beše joj utisnulo vrelo po licu i odelu.

— Ona je mrtva — reče jedan i okrenu se drugom.

— Još je topla — odgovori drugi.

— U ušima joj se zasirila krv — reče onaj prvi dokazujući ponovo — a to je znak da je mrtva.

Svi su gledali u zaprljano ženino lice. Iz ustiju joj skliznu nekakva crvena pihtija i zalepi se kao crvena gusenica. Digoše je i prenesoše na ledinu, kod mlaka Poposkih, gde su žene, u jesen, natapale konoplju zadigavši haljine iznad kolena.

— Ona je opet bez lica — reče neko.

— Blato joj sakriva lice — odgovori drugi.

— Ona je večito bez lica — potvrdi prvi i naže se nad njom. — Evo obrisaću ga — produži on — i ona će opet biti bez lica. Njeno lice ne može se očistiti.

— Ne — reče Tale Đorđičin — ona će te proklinjati ako to uradiš. Njena će te lešina proklinjati. Ona je to uvek volela. Ovo kažem zbog Ćirka koji još ne zna zbog čega sam ga udario.

Čovek koji je držao fenjer podiže ga i svi videše zatvoreno Ćirkovo oko.

— Ona je kraljica blata i kiša — produži Tale Đorđičin — i tako je okončala.

Ljudi se malo pomakoše.

— Gluposti — reče predsednik.

— Treba da verujem i u gluposti kada su istinske — reče Tale Đorđičin.

— Počinješ i ti da ludiš, slomljeni krčagu — reče Spiro Janev vezujući oputu na opanku.

— Možda zato što ja najviše znam o njoj. A možda znam zato što sam bio njen ljubavnik — reče Tale Đorđičin malo tužno, malo u šali.

Ljudi odstupiše, pogledaše ga, a onda digoše glave ka nebu.

2

Tih dana petao Stojne Đeneske zavoleo se sa kokošima Švrgoskih i Stojna je, svakog jutra, naričući na grobu svoga brata Tala i njemu javljala o tome. Bilo je mnogo tužno i žene koje su davale žito za duše mrtvih uvek su počinjale da plaču. Zatim su prepričavale selom, sve dok se ne bi smrklo i dok sve ne bi ušlo u noć, po brigadama. A noć je bila slična onoj u kojoj su ostali Golavoda i Ilija Bojanoski.

Klečali su u korovu ladoleža zamršenom vrežama bundeva koje su nikle iz nekih izgubljenih semenki. Nad njima je šaputao tihi vetrić, noseći miris bosiljka i zelenog povrća iz vrtova. Rekom su pištale jugavice i predskazivale obnavljanje topline u južnim vetrovima.

— Vetar nam skriva trag — reče Ilija Bojanoski, — ali bolest noći nije u ovom vetru.

— Treba da požurimo — reče Golavoda — jer nas mesečina može otkriti pred svima.

— Mesečina je još uvek u nekoj travi, u nekoj vodi iza planine — tešio ga je Ilija Bojanoski.

U vrtovima, iza zida ograde riknu neko izgubljeno govече i glas mu se ponovi duž reke. Sa te strane dolazio je i miris vrtova i pisak kukavice sličan duvanju kroz otvorena usta.

— Sve što se plaši noći — reče Golavoda — pišti da bi proverilo je li još tu. Ali tu su i stvari koje to ne čine.

— Tebe je sigurno strah od crkve — rekao je Ilija Bojanoski — ili nečega što je iza nje.

— Ne od crkve — odgovori Golavoda — nego od mraka koji spaja groblje, koji objedinjuje mrtve.

Naviše, selo se nije videlo od mračnih vočki oko crkve. Samo ispred kuće, preko brda, prođe zapaljeno kandilo kao otkinuti cvet koji šeta vazduhom. U selu zalajaše psi i cveta ispred kuće nestade.

— To, — rekao je Ilija Bojanoski — to su sigurno bili momci koji kradu. Ljudi ne smeju da izađu ni iz toplih soba; ne mogu da iznesu postelje na gumna. Momci dolaze i otkrivaju devojke da im vide noge. Sada beže preskačući tamne voćnjake, beže zajedno sa lavežom pasa. „A ja bih im otkrivao majke", pomisli.

Golavoda se sećao vojnika (sve je neznance nazivao vojnicima) koji su mu zatražili pare zakopane pod kućnim pragom i koje je zapitao otkud znaju da su na tom mestu, a oni mu odgovorili da to čine na zahtev njegovog sina, a, znači tako, ali on vas je prevario, rekao im je, ja nisam samo tu sakrio novac i sav ću vam dati, rekao im je, kad ne treba sinu, ja sam ga čuvao samo za njega i ne mislite da vam sve dajem iz straha da će mi proći kroz glavu nečija noga, nego zato što ne treba mom sinu, reče i izreče se:

a Ilija Bojanoski je prebrojavao nove službenike koji su nosili suknene pantalone i goveđe opanke i tašne zaključane ključićem da zvecka dok landaraju tašnama, jer su u njima imali samo izmaščenu svesku i pečene paprike uvijene u lozov list, tačkice i bonove kojima su mamili njegovu ženu obarajući je u kukuruzište dok su njihovi očevi pravili ustave za navodnjavanje, a nosili su naočari od kojih se bojala i stoka, treba da štitimo oči od sunca, govorili su, a svi su bili razroki i jednim okom gledali ka Luteškom dolu a drugim ka Mrenoškim livadama.

Golavoda je raskopavao grob, držeći pažljivo lopatu kao u vodi koju ne želi da zamuti. Na putu se začuše glasovi i oni ponovo klekoše. Između njih je stajao raskopani grob.

— To su ribokradice — reče Ilija Bojanoski — koji pustoše reku krečom. Sutra će se sve vodene životinjice ustaviti pred ustavama, izvrnutih trbuha i otvorenih očiju. Grehota je to.

Jedan je slepi miš raznosio nebo među drvećem, u kratkim linijama koje je zatim brisalo zanjihano lišće. Ali, lišće se možda nije njihalo od vetra već od zvona izgubljenog govečeta. Glasni razgovori koji su se čuli sa puta udaljavali su se naniže i već postajali nejasni kao zujanje bubica. Golavoda i Ilija Bojanoski gledahu u nebo gde se jedna zvezda rastegnu u crven konac i zatim ugasi kao polivena vodom.

— Bog da ga prosti — reče Ilija Bojanoski — uvek kad pada zvezda umire čovek. Svi imaju po jednu zvezdu.

— Ko zna — reče Golavoda — ko zna da li i mi imamo zvezdu. I ko zna, ako kolektiv nije od boga, ko zna da li ima boga. Svaki se bog rađa u iskušenjima pred hlebom.

— A sećaš li se — reče Ilija Bojanoski — sećaš li se hleba koji su nam jeli iz naših ambara slaveći Pet meseci zadružnog života. Siljan Petreski se tada prvi put najeo i napio. Ležao je naduven na trpezama i u jednoj ruci još držao komad hleba. U ustima su mu bile mrve i pena boje soka od tucanog lopuha. Druga mu beše preko četiri tepsije kao oplaknute toplom vodom. A bile su pune jela. Zalazi nešto u ljude, uvlači se u njih i poučava ih novim rečima. Poučava ih da grabe i da promene jela. Hrana treba da bude vitaminska pa hajd jedi tikvenjak. Reći će ti neko da zemlju treba duboko orati, a znaš da nikada nije imao zemlje. Drpaju zabradaću Vasilki Žaru i ona bežeći zacrvenjena kao pokisla jagoda. Vidiš da se sve dešava, pa nam čak i čeljad napadaju momci koje hvataju grčevi u nogama dok oblače tesne pantalone. Momci koji govore: „Ako nema boga, nema ni rođaka, nema ni grehova."

Ponekad su se osvrtali ka planini bojeći se mlade mesečine. Ali, ona je još uvek bila u nekoj travi, u nekoj vodi. Jer na planini je bila samo neka ovčarska vatra koja je ličila na nebesku zvezdu. Možda je to bila zvezda koja se rastegla u crven konac i koja je, prekidajući se, zgasla kao polivena vodom. U selu je propevao petao i, kada se to ponovilo, oni su već vadili sanduk iz groba.

— Svi smo lopovi — rekao je Golavoda — pa i to može da bude znak da nema boga.

Na nekom obližnjem drvetu ponovo zakuka buljina kao dete u iznemoglom plaču, promuklo. Jugavice se više nisu javljale sa reke da nagoveste tople vetrove. Možda su bile lažne. Ali je mlaki vetrić još uvek postojao i šumeo u orahu kao da su kokoši Nočeskih čeprkale slamu u staji Đurđoskih, zbog čega su se stalno svađale žene. A dolazio je sa strane crkve sa drvenim krstom na ćeramidama, sličnom nejasnoj ptici koja hoće da sleti na krov.

— Uistinu žena nema lice — reče Ilija Bojanoski.

— Svi mrtvaci nemaju lice — reče Golavoda i pokri usta. Zatim se sećao dece koja su nekada bili oni i koja su na štapovima nosila lobanje iz manastira Svetog Nikole Arbanaškog. Bila su to vremena drugih lica i bogova: na dan zimskog Svetog Nikole uvek bi zasnežilo i svi bi brodovi stali po morima. „Tada su i svadbe bile drugačije", pomisli pošto se seti da ulaze u selo, „i svatovi su nosili ražen klas pod kapom."

Između kuća su preskakale mačke održavajući ravnotežu repovima. Na čardacima su kašljucali spavači, i oni su se u strahu gubili jedan ispred drugoga. Iza planine se pomoli i žuta pita mesečine, sa svojim modričastim prstenom i njena svetlost je ulazila u selo kao kroz otvoren prozor. Kuće su ponovo podsećale na kutije sa kojima su se igrala deca i zaboravila ih.

Ujutro su se brigadiri vrteli oko predsednika, žene su se, iznošenim torbama, prestrojavale pred pekarom, u sred sela je rikala puštena stoka i nekoliko dece treslo voćke sa šljive Bojanoskih. Pojurio ih je Ilija i ona počeše da beže zajedno sa jednom kokoškom. Kokoški je otpalo pero koje se deci pretvorilo u leptira.

Predsednik se popeo na gomilicu zemlje koja je ostala od kopanja bunara pred pekarom.

— Drugovi — reče predsednik i useknu se — drugovi, — produži on — luda žena je otkopana.

— Govorio sam vam ja — reče Ilija Bojanoski — govorio sam vam da će bogovi izbaciti tu grešnu ženu! Ja sam vam, tada, samo govorio, a vi sada možete i da vidite.

Ljudi su se komešali, došaptavali se, gazili se po nogama i palili nove cigarete.

— A koji je taj bog koji je izbacio — reče predsednik — ko je taj koji je otkopao.

— Ja — reče Golavoda pokorno i pokajnički.

— On je lud — reče Ilija Bojanoski — sigurno se njen davo preselio u njega.

— Ako sam lud to je samo zato što sam ti pristao da je zajedno iskopamo. „Ako pođeš da bumbarom" pomisli „odvešće te na neku goveđu balegu".

Vreva ljudi se povećavala i dizala uvis kao pakleni šum razbešnjenog osinjaka. Predsednik je dizao ruke, brigadiri su micali ušima, pekari pomaljali brašnene glave kroz otvore za izdavanje hleba. Od crkve dođe i Stojana Đeneska i umeša se među ljude. Ona je, verovatno, i ovoga jutra javila bratu Talu, oplakujući ga, da se njen petao zavoleo sa kokošima Švrgoskih.

Preveo sa makedonskog
Slobodan MICKOVIĆ